

İBN ATIYYE TEFSİRİNDE ŞEFAAT

Abdurrahim KAPLAN*

Öz

Endülüs medeniyetinin yetiştirdiği büyük âlimlerden biri olarak kabul edilen İbn Atıyye el-Endelüsî, (ö. 541/1147) İslâmî ilimlerin birçok alanında eser kaleme almıştır. Müellifi asıl şöhrete ulaştıran *el-Muharraru'l-vecîz fi tefsiri'l-kitâbi'l-azîz* isimli tefsiridir. Eserini rivayet ağırlıklı bir yöntemle yazmasına rağmen kendi görüş ve tercihlerine yer vererek eserine dirayet yönü de kazandırmıştır. Eseri hakkında çok sayıda çalışma yapılmış, çeşitli konularda görüşüne başvurulmuştur. Tefsirinde birçok konu ve kavrama titizlikle yaklaşan müellif, İslam toplumunda fikir ayrılıklarına sebep olan şefaât konusunu da detaylı işlemiştir. Şefaatin Allah'ın iznine bağlı olarak belli kimselere verileceğini ifade eden İbn Atıyye, Müminlerin şefaatten faydalanacağını, müşriklerin ise iddia ettiklerinin aksine istifade edemeyeceklerini vurgular. Müminlerin her hâlikârda şefaatten istifade edeceğini vurgulayan İbn Atıyye, günahkârlar dahil bütün müminlerin şefaatten istifade edeceğini savunmuştur. Büyük günah işleseler bile müminlerin şefaatten istifade edeceğini savunması, şefaatin olmayacağına dair ayetlerin ise müşrikleri kapsadığını söylemesi, şefaât hakkında onu farklı kılan görüşlerindedir. Sonuç olarak bu çalışmada İbn Atıyye tefsiri bağlamında şefaât meselesi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler:

Tefsir, Kur'an, İbn Atıyye, el-Muharraru'l-vecîz , Şefaât,

* Dr. Öğretim Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Bölümü nu-reyn47@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-6259-0726

INTERCESSION IN THE TAFSİR OF IBN ATIYYA

Abstract

Ibn Atiyye el-Endelusi, considered one of the great scholars trained by Andalusian civilization, has written works in many fields of Islamic sciences (d. 541/1147). The tafsir titled al-Muharraru'l-veciz fi tafsiri'l-kitabi'l-'aziz is his most important work that make him famous. Although he wrote his work with a narrative method, he also included his own views and preferences which make his work wisdom. Many studies have been done about his work and he has been consulted on many issues. The author, who meticulously approached many issues and concepts in his tafsir, also elaborated on the issue of intercession, which caused disagreements in Islamic society. Ibn Atiyye stated that the intercession will be given to certain people depending on the permission of Allah, stressing that the believers will benefit from intercession, and that the polytheists will not be able to benefit as opposed to what they claimed. Ibn Atiyye emphasized that the believers will benefit from intercession, in any case, arguing that all believers, including sinners, will benefit from intercession. He claimed that the believers will benefit from intercession even if they commit great sins, and the verses about the intercession are descended for the polytheists, and such ideas about intercession made him different than others.

Keywords:

Tafsir, Quran, Ibn Atiyye, al-Muharraru'l-veciz, Intercession.

Giriş

Asıl adı Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib b. Abdirrahman b. Galib el Muharibî el-Gırnâî el-Endelüsî olan İbn Atiyye, 481/1088 yılında Gırnata'da (Granada) doğdu.¹ İlk tahsilini babası Ebu Bekr Galib b. Atiyye'den alan müellif, tarihçi, edîp, muhaddis, müfessir, fakih, lügatçi, nahivcî unvanlarına da sahiptir.² İlme düşkün bir aileden gelmesi ve kendisinin de keskin bir zekâyâ sahip olması onun tanınmış bir müfessir olmasına yardımcı olmuştur.³ Zamanının birçok aliminden ders almış ve Kurtuba,

¹ İbn Atiyye Ebû Muhammed Abdu'l-Hakk, *Fibrusu İbn Atiyye*, thk. Muhammed Ebu'l-Ecfan/Muammed ez-Zâhî, (Beirut: Daru'l-Garbi'l-İslâmî,1983), 12.; Muhammed Hüseyin ez-Zehabî, *et-Tefsir ve'l-Müfessirün*, (Kahire: Mektebetü Vehbe, 2000), 1: 170.

² Yasîn Casım Muhaymid, *Dirâsatu'n-nabviyye fi tefsiri İbn Atiyye*, (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2001), 43.

³ İbn Hakan el-Feth b. Muhammed b. Ubeydullah el-İşbîlî, *Kalâidu'l-ikyân ve mebasinu'l-a'yân*, (Mısır, Mektebetü menâr, 1989), 3: 636.

İşbiliyye, Melensiye, Belensiye gibi şehirlere ilmî seyahatler düzenlemiştir.⁴ El-Meriyye şehrinde bir dönem kadılık yapmasından dolayı kadı ünvanına da sahip olan müellif, orada görev yaptığı sırada el-Meriyye halkıyla birçok savaşa da katılmıştır.⁵ Ölüm tarihi ile ilgili farklı nakiller olmakla beraber 541/1147 yılında Lorca'da vefat ettiğine dair rivayet öne çıkmaktadır.⁶

İbn Atıyye'nin tefsir kaynakları ve müfessirler arasında çok kıymetli bir eser olarak kabul edilen *el-Muharraru'l-veciz* adlı eseri, rivayet ve dirayet tefsir yöntemiyle yazılmış eşsiz bir eserdir.⁷ İlmî yeteneği sayesinde müellif, âyet ve sûreleri derinlemesine mutalaa edebilmektedir. İlmî bir derinliğe sahip olan müellif, âyet ve sûrelerin derin manalarını vermede üstün bir zekaya sahiptir. Rivayet yöntemiyle kaleme alınan eseri sahabe, tabiün ve sonraki dönem alimlerinin görüşlerine yer vermesi ile dirayet alanında da değerlendirilmesini sağlamıştır. Birçok konuda müfessirlerden farklı görüşlerde bulunmuş, kendisinden nakilde bulunduğu Taberî (ö. 310/923) gibi birçok müfessirin de bazı görüşlerini tenkit etmiştir.⁸ Eserinde, söz konusu ayetleri te'vil edebildiği kadarıyla yorumlama yoluna gitmiştir. Birçok ayetin tefsirinde şiirle istişhad yöntemini kullanmış, kelimeleri nahiv yönünden ele alarak dil bilimine de ağırlık vermiştir. Kıraat farklılıklarına değinerek, bunları naklederken sahih kıraatleri nakletmek için titiz davranmıştır. Rivayet tefsirlerinde yer alan birçok israilî nakle yer vermezken hadislere ise sıhhat derecesine göre ehemmiyet vermiştir. Ele alınması gereken bütün konuları tefsirine alan müfessir, tefsircilerin ihtilafa düştükleri konularda da görüş belirtmekten geri durmamıştır. Tefsir ilmi başta olmak üzere birçok ilim dalında diğer âlimlerden farklı görüşlerde bulunmuştur. İbn Atıyye, tefsir âlimlerinin ihtilaf ettiği hususlarda da açık bir şekilde görüşlerini dile getirmiştir. Bu hususlardan biri de şefaatin meselesidir. Tefsir ilminin tedvininden bugüne kadar şefaatin varlığı kabul edilmekle beraber,

⁴ Abdulhamit Birişik, "İbn Atıyye el-Endelüsî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19: 338.

⁵ Hayreddin ez-Zirikli, *el-A'lam*, (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 2003), 3: 282.

⁶ Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, (Beyrut: Müessesetu'r-risâle, 1993), 2: 59.

⁷ Muhammed Hüseyin ez-Zehabî, *et-Tefsir ve'l-Müfessirün*, 1: 171.

⁸ Bk. Ebû Muhammed Abdu'l-Hak b. Ğâlib İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-veciz fi tefsiri'l-Kitâbi'l-Aziz*, thk. Abdusselam Abdu's-Şâfi, (Beyrut: Darül-Kütubil-İlmiyye, 1422), 1: 401; 2: 38; 2: 52.

şefaatin ne şekilde, nasıl ve kimler için gerçekleşeceği ihtilaf konusudur. Şefaath kavramının İslâm alimleri arasında farklı yorumlanması bu konuda birçok çalışmanın yapılmasına kapı aralamıştır. Ülkemizde de bu konuda birçok kitap yazılmış; doktora tezi, yüksek lisans tezi ve makale gibi akademik çalışmalar da yapılmıştır. Her müminin şefaatten istifade edeceğini savunan İbn Atıyye el-Endelüsi'nin şefaath konusuna yaklaşımı tarafımızca merak edilmiş ve bu minvalde çalışma yapılmıştır.

1. ŞEFAATH KAVRAMININ DİLSEL BOYUTU

1.1. Şefaath Kelimesinin Sözlük Anlamı

En genel anlamıyla şefaath, yardım etmek veya yardım istemek manasındadır. "Aracılık yapmak, vesile olmak, dua etmek" gibi anlamlara da gelmektedir. Şefaath (شفع) fiili, «birisi hakkında şefaathçi olmak, aracılık yapmak, vesile olmak, bir iş hakkında kullanıldığında ise o işte yardımcı olmak anlamlarına gelir.»⁹ Şef (شف) kökünden türeyen ve ş-f-a (شفع) nın mastarı olan şefaath, «bir şeye bir mislini ekleyerek çift kılmak, tek olan bir şeyi de bir başka şeyle birleştirmek» anlamındadır.¹⁰ Şefaath, "rütbece yüksek birinin daha aşağı birine katılması, tek iken çift yapması" anlamına da gelmektedir.¹¹ İbn Atıyye'ye göre şefaath kelimesi şefaath (شفع) kökünden türemiştir. شفع ise çift/ikil manasındadır. Bu kelimeden türeyen شافع ve مشفوع kelimeleri ise iki kişinin birbirleriyle olan ortaklığını ifade etmek için kullanılır. شفيع ise taksim edilmeyen şey olarak bilinir.¹² شفيع kavramı yüksek mevki sahibi olmayı zorunlu kılar. صديق kelimesi, çokça paylaşma ve yardımlaşmayı, حميم kelimesi ise birbirleriyle sırlarını paylaşan yakın dostlar manasında olup ikisi de شفيع kalıbından türemiştir.¹³ İbn Atıyye, tefsirinin başka bir yerinde ise şefaatin, şuf'a شفعا vb. kelimelerin aslı olan شفع kelimesinden türediğini ve çift anlamına geldiğini ifade eder. Ona göre günah işleyenin çifti şâfi'

⁹ Rağıp el-İsfehâni, *Müfredât'ü Elfâzi'l-Kur'an*, trc. Abdülbaki Güneş- Mehmet Yolcu, (İstanbul: Çıra Yayınları, 2014), 556.

¹⁰ Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, (Thk.: Abdullah Ali el-Kebîr v.dğr.), (Kâhire: Dâru'l-Ma'ârif, tsz. ş-f-a. Maddesi.

¹¹ Ebû Cafer İbn Cerîr et-Taberî, *Câmi'ü'l-beyân fi te'vili âyi'l-Kur'an*, thk. Ahmed. Muhammed Şakir, (Beyrut: Müessesetü'r- Risâle, 2000), 1: 33.

¹² İbn Atıyye, *el-Mubarraru'l-veciz*, 2: 86.

¹³ İbn Atıyye, *el-Mubarraru'l-veciz*, 4: 236.

(شافع) olur. İbn Atıyye, günah işleyenin ilk başta tek başına günah işlediğini, günah işledikten sonra ise kendisine şefaata edecek birine ihtiyaç duyduğunu ifade eder. Günahkar kişiye şefaata edenin günahkârın ikincisi olduğunu söylemekle bu konuda farklı bir görüş ortaya koyar. İbn Atıyye, شفيع kelimesinin müşterinin aldığı ikinci mal için kullanıldığını dolayısıyla ikinci malı aldığı anda شفيع vasfına sahip olduğunu da ifade eder.¹⁴

1.2. Şefaata Kelimesinin Terim Anlamı

Terim olarak “birisi için başka bir şahıstan herhangi bir şeyi talep etmek, yalnız olan birinin yanında bulunarak ona güç vermek” gibi manalara gelen şefaata, “kıyamet gününde peygamberlerin ve kendilerine izin verilen salih kulların müminlerin bağışlanması için Allah katında niyazda bulunması veya bir kimsenin başka birine hayır ve şer konusunda yardımcı olması, ona aracılık etmesidir.”¹⁵ Zor durumda olan birinin başkasına aracılık etmesi, onu kurtarması, ona öncülük etmesi gibi anlamlar da verilebilir. Fahreddin Râzi’nin (ö. 606-1209) ifadesi ile şefaata, yardım edenlerin olması ve onların yardımı ile ilahi azabın zail olması veya insanların daha önce yaptıklarından farklı bir şey yapabilmeleri için Allah’ın kendilerini yeniden dünyaya göndermesi için yardımcı olmasını talep etmeleridir.¹⁶ İbn Atıyye şefaati, bir insanın sıkıntıya düşmesi halinde sıkıntıdan kurtulmak için başkasının kendisine yardımcı olması veya onu kurtarması sebebiyle ona fidye vermesi örneğiyle değerlendirir. Sıkıntıya düşen şahsa yardım edildiğinde bu şahsın sıkıntıdan kurtulacağını bunun da bir nevi şefaata olacağını ifade eder.¹⁷ İbn Atıyye, şefaata kelimesinin sözlük anlamından çok şefaatin nasıl anlaşılması gerektiği üzerinde durur. Tefsirinde şefaata konusuna ziyadesiyle değinerek bu kavramın geçtiği her âyeti bütün yönleriyle ele almıştır. Konuyu işlerken çok sayıda hadis kullanmasının yanında birçok müfessirin görüşünden de faydalanmıştır. Allah, izni olmadan O’nun katında kimsenin şefaata ede-

¹⁴ İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-veciz*, 4: 236.

¹⁵ Mustafa Alıcı, “Şefaata”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38: 410.

¹⁶ Fahrüddin er-Râzi, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu’l-Gayb*, (Beyrut: Dâru İhyâi Tûrasi’l Arabî, 1420), 14: 254.

¹⁷ İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-veciz*, 1: 139-140.

meyeceğini, kendisinden başka dost ve şefaatchi arayanların hayal kırıklığına uğrayacağını (es-Secde, 32/4), ancak kendisinin izin verdiği kimselerin ise şefaate edebileceğini haber verir (en-Necm, 53/26). Şefaate izninin nasıl ve ne şekilde gerçekleşeceği itikadî-ameli mezhep imamaları arasında görüş farklılıklarına sebep olmakla beraber müfessirler arasında da tartışma konusu olmuştur. Şefaate, Kur'ân'da on dokuz sûrede olmak üzere sözlük anlamı dışında kullanılan bir yer dışında otuz bir ayette geçmektedir. Bunların on üçünde şefaate kavramı olarak geçerken diğer yerlerde ise fiil ve isim kalıpları şeklinde yinelenmektedir.¹⁸

Kur'ân, şefaatten bahsederken iki çeşit şefaate vurgu yapar. Birincisi müşriklerin kendilerini kurtaracağına inandıkları put vb. şeylerin şefaati ki bu Allah tarafından kesin bir şekilde reddedilmiştir (Yûnus, 10/18; ez-Zümer, 39/3; el-Müddessir, 74/43). İkincisi müminlerin kıyamette elde etmek istedikleri şefaate türüdür ki bu mümkün olmakla beraber bu tür şefaate Allah'ın iznine bağlanmıştır (el-Enbiyâ, 21/28; en-Necm, 53/26; Tâ-hâ, 20/109; Sebe, 34/23). Çünkü Allah, “*iman edenlerin velisidir; onları karanlıklardan nura çıkarır; küfredenlerin velileri ise tâguttur; onları nurdan karanlıklara çıkarır*” (el-Bakara, 2/257). Allah insanı yarattığı zaman ona gitmesi gereken yolu göstermiş, hangisinin doğru olduğunu ve doğru yola nasıl gidileceğini açıkça belirtmiştir. Ayrıca insana her iki yola da gidebilme imkân ve yetkisi tanımış, takvâya yahut fücra uyması kendi iradesine bırakılmıştır.¹⁹ Allah'ı, Resûlünü ve iman edenleri dost edinen, onlara yönelen herkes üstün gelecektir (Maide, 5/56). Günahkâr kulların ise âkibetlerinin ne olacağı, Allah'ın izin vereceği şefaatchiler aracılığıyla af olunup olunmayacakları İslâm alimleri arasında tartışılmalıdır. Bu tartışmaların odağını alimlerin şefaate kavramına yükledikleri farklı manalar oluşturmaktadır. Aslında alimler arasında ihtilafa sebep olan husus şefaatin var olup olmadığı tartışmasından öte bir şeydir. Şefaatin nasıl ve kimler tarafından gerçekleşeceği, şefaate edilecek kişilerin kimler olduğu tartışmanın asıl konusudur. Bu sebeple şefaate konusu ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Şefaatin Allah'ın iznine bağlı olduğunu ve onun rızası doğrultusunda gerçekleşeceğini haber

¹⁸ Mustafa Alıcı, “Şefaate”, 38: 411.

¹⁹ Ali Ünal, *Kur'ân'da Temel Kavramlar*, (İstanbul: Beyan Yayınları, tsz.), 454.

veren ayetler olduğu kadar (el-Enbiyâ, 21/28; en-Necm, 53/26), şefaata yetkisinin hiç kimseye verilmediğini ifade eden ayetler (el-Müddessir, /4/48; eş-Şuarâ, 26/100) de mevcuttur. Ayrıca herkesin yaptığından sorumlu olduğunu ve bundan hesaba çekileceğini ifade eden ayetler (es-Saffât, 37/24-26; en-Nisâ, 4/123-124) şefaatin herkesi kapsayacağı şeklinde savunulan görüşlerin irdelenmesini zorunlu kılmaktadır.

2. İBN ATİYYE'NİN ŞEFAAT KAVRAMINI DEĞERLENDİRMESİ

2.1. Şefaatin Allah'ın İznine Bağlanması

Allah, kullarının kendisine ibadet etmesini (el-Bakara, 2/21), başlarına gelen musibette kendisine iltica etmelerini (el-Bakara, 2 /156), dilemeleri halinde kendilerine yakın olacağını ve taleplerini karşılayacağını (el-Bakara, 2 /186) haber vermektedir. Aslında Allah, kendisine şirk koşulması dışında bütün günahları affedebileceğini ve bunu birtakım aracı olmadan yapacağını haber vermektedir (en-Nisâ, 4/48-116). Allah kötülükten sonra tevbe edip kendini ıslah edeni bağışlayacağını müjdelemektedir (el-En'âm, 6/54). Bütün bunlar Allah'ın başkasının aracı olmasına gerek kalmadan kullarını affedeceğinin işaretidir. İnsanları kendisinden başkasına kulluk etmemelerini, aksi takdirde onları acı bir azapla cezalandıracağı hususunda uymaktadır (Hûd, 11/26). Allah'a şirk koşarak başkasının kendilerine şefaata edeceğini düşünen inkârcı kulları ise şu ayetle uymaktadır: "*Onlar Allah'ı bırakıp kendilerine kâr veya menfaat vermeyen şeylere tapıyorlar ve Allah nezdinde şefaathâleri olduklarını söylüyorlar, De ki: "Siz Allah'a göklerde ve yerde bilemeyeceği bir şeyi mi haber veriyorsunuz? Hâşâ! O, onların ortak koştuklarından uzak ve yücedir"* (Yunus, 10/18). Âyet, Nadr b. Haris'in kıyamet gününde Lât ve Uzzâ'nın kendisine şefaata edeceğini iddia etmesi üzerine nazil olmuştur.²⁰ Ayet, müşriklerin putların aracılığıyla affedilme beklentilerinin boşa çıkacağını, şefaatten mahrum kalacaklarını vurgulamaktadır.²¹ Mümin kulların ise, Allah'ın izin vereceği kişilerin şefaati ile affedileceklerini haber vermektedir. Şefaatin sadece Allah'ın iznine bağlı olması şe-

²⁰ Suyûti, Celâlüddin Abdurrahman, *ed-Dürrü'l-mensûr*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 4: 349.

²¹ İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, 4: 331.

faat olunacak şahıslarda birtakım vasıfların olmasını gerekli kılmaktadır. Öncelikle şefaaf olunacak şahsın Allah'ın kendisinden razı olduğu şahıs olmalıdır. Şefaaf edecek kişinin de o şahsa şefaaf edebilmesi için Allah'ın iznini almış olması gerekmektedir.²²

Şefaafın, Allah'ın iznine bağlı olduğunun vurgulanması, inkarcuların iddialarını yalanmaya yöneliktir. Çünkü günahları Allah'tan başka hiç kimse bağışlayamaz. Kulları bağışlamak ancak O'na mahsustur. Bağışlamak istediği kullarını ise kendilerine izin verilen kişilerin aracılığı üzerinden de yapabilmektedir. İslam dininde buna şefaaf yetkisi denilmektedir. Allah, bu yetkiyi başta peygamberler olmak üzere salih kimselere vermiştir. Kendisine şefaaf yetkisi verilenler bunu Allah'ın izin verdiği miktarda kullanabilmektedir.²³ Nitekim, bu durum Kur'an'da şöyle haber verilmektedir: “*Takvâ sahiplerini heyet halinde çok merhametli olan Allah'ın huzurunda toplayacağımız gün günabhârları da susuz olarak cehenneme süreceğiz. O gün Rahmân (olan Allah)'ın nezdinde söz ve izin alandan başkalarının şefaafa güçleri yetmeyecektir.*” (Meryem, 19/85-87), “*O gün, Rahmân'ın izin verdiği ve sözünden hoşlandığından başkasının şefaafı fayda vermez.*” (Tâ-Hâ, 20/19) ayetleriyle Allah, şefaafın kendi iznine bağlı olduğunu, kendisi dışında hiç kimsenin şefaaf edemeyeceğini haber vermesine rağmen ayetlerde farklı yorum ve görüşler inşa edilmiştir. Konuyla ilgili görüş belirten İbn Atıyye, müminler için şefaafın gerçekleşeceğini, kafirler için ise bunun mümkün olmayacağını naklettiği şu hadisle savunmaktadır. “*Kıyamet gününde melekler, peygamberler, salihler, şehitler ve âlimler müminlere şefaafçı olacaklardır. Sonra Allah, kullarım şefaafçı oldu, şimdi sıra bendedir diyecektir. Böylece kalbinde iman olan hiç kimse kalmayacaktır.*”²⁴

İbn Atıyye, şefaaf ile ilgili görüşünü ifade ederken müminlerin bundan istifade edeceğini ifade etmiş, ancak bunun müminlerin hangi fiilini kapsayacağı konusunda görüş beyan etmemiştir. Onun bu yaklaşımı birçok alimden farklı yol izlediğini göstermektedir. Çünkü şefaafın olup olmayacağı, olacak ise kimleri kapsayacağı meselesi mezhepler arasında tartışma konu-

²² Âlûsî, Şihâbuddin Mahmud b. Abdillâh, *Rûbu'l-me'âni fî tefsîri'l-Kur'ânîl-Azîm ve's-seb'îl-mesâni*, (Beirut: Daru'l-Fikr, ts.), 8: 117.

²³ Ahmet Ak, *Hanefî-Maturidî Alimlerine Göre Şefaaf Kitabı*, (İstanbul: Ensar Yayınları, 2017), 62.

²⁴ Buhârî, “Tevhid”, 24.

su olmuştur. Mutezile, günahlardan tövbe eden müminlerin, Mürcie fasıkların, Eş'arî ise Peygamber'in ümmetinden günahkarların şefaatten istifade edeceğini söylemiş; Allah'ın izin vereceği belli kimselerin de müminlere şefaatchi olacaklarını savunmuştur.²⁵ Bütün bunlar, bu konuda mezhepler arasında görüş birliğinin olmadığını göstermektedir.

İbn Atıyye, şefaatin Allah'ın iznine bağlı olduğunu öne çıkarmaktadır. Ona göre, şefaet edecek ve şefaet olunacak kimseler rastgele belirlenmeyecek, bunlar belli vasıflara sahip şahsiyetlerden seçilecektir.²⁶ Konuyla ilgili olarak şu ayeti delil getirir. “Göklerde nice melek var ki onların şefaati, dilediği ve hoşnut olduğu kimse için Allah'ın izin vermesi dışında, bir işe yaramaz” (en-Necm, 53/26). İbn Atıyye, Allah'ın bir kısım meleğe de şefaet izni vereceğini ifade etmektedir. Meleklerin şefaatinin de Allah'ın iznine bağlı olduğunu, istedikleri herkese şefaet edemeyeceklerini savunmaktadır. Buna mukabil Kureyş müşriklerinin iddia ettiği gibi, taptıkları put ve bir kısım meleklerin kendilerine şefaatchi olamayacaklarını savunmaktadır. Müşriklerin bu iddialarını yalanlayan Allah, inkarcıların kendisi dışında başkasından şefaet dilemelerinin büyük bir yanılğı olduğunu, edindikleri şefaatchilerin hiçbir şeye güç yetiremeyeceğini, şefaet yetkisinin kendisinde olduğunu haber vermektedir (ez-Zümer, 39/43-44). O gün, Allah'ın kendisine izin verdiği şahıslar dışında hiç kimse başkasına şefaet edemeyecektir.²⁷

Razî de kafirlerin şefaet olunmayacakları gibi mağfirete ehil olamayacaklarını da söyler. Âyet, tevbe etmeden büyük günah işleyen kişileri kapsamaktadır. Razî, ayetin büyük günah işleyen müminlerin şefaet olunacağına delalet ettiğini ifade eder.²⁸ İbn Atıyye'ye paralel görüşte bulunan Elmalılı, ayetin putların şefaet davasını iptal ettiğini, şefaet sahibinin Allah olduğunu, gerçekleşmesinin onun iznine bağlı olduğunu, kendilerine şefaet izni verilenlerin de onun rızasını düşünerek şefaet edebileceğini ifade eder.²⁹ Kur'ân, Allah'ın dilemesi dışında hiç kimsenin başkasına fayda sağlama-

²⁵ Süleyman Narol, *Fahreddin Razi ve Kadi Abdülcebbar'ın Şefaet Konusundaki Ayetlere Yaklaşımı ve Değerlendirilmesi*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 13/26 (2015), 131.

²⁶ İbn Atıyye, *el-Mubarrarü'l-veciz*, 5: 201.

²⁷ Seyyid Kutup, *Fizilali'l-Kur'an*, (İstanbul: Hikmet Yayınları ts.),10: 80.

²⁸ Fahreddin Razi *Mefatihu'l- Gayb* (Beyrut: Daru ihyâu't-Turasi'l- Arabî, 1420), 3: 494-495.

²⁹ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Akçağ Yayınları, 2016).7: 172.

yacağını haber vermekte olduğunu bunlara meleklerin de dâhil olduğunu şöyle haber vermektedir: “Göklerde nice melek var ki onların şefaati, dilediği ve hoşnut olduğu kimse için Allah’ın izin vermesi dışında, bir işe yaramaz.” (en-Necm, 53/26) İnkarcıların, melekler tarafından şefat olunacakları şeklindeki söylemlerine karşılık birçok ayet, aslında meleklerin müminler için dua ettiklerini (Muhammed, 47/19), dualarında müminler için mağfiret dilediklerini (eş-Şûrâ 42/5), müminlerin cennete yerleştirilmelelerini istediklerini ve bunun da müminler için talep edecekleri şefaati olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir.³⁰ Birçok ayette Allah’ın kullarına yakın olduğunu, dua edenin duasını kabul edeceğini haber vermesi (el-Bakara, 2/186), başkasına dua edilse bile hiçbir yararının olmayacağını hatırlatması (Fâtır, 35/13-14), Hz. Peygamber’in ve müminlerin Allah’tan mağfiret dilemesinin emredilmesi (en-Nûr, 24/62; Mümin, 40/55) af ve mağfiretin Allah’ın dilediği şekilde gerçekleşeceğini ve buna aracı gerekmeceğini de göstermektedir. İnkarcıların putlardan medet ummaları, onların kendilerine şefaati edeceklerini iddia etmeleri gibi birçok husus hem onları yalanlama hem de şefaatin Allah’ın iznine ve birtakım şartlara bağlı olduğunu vurgulayan ayetlerin nâzil olmasına sebep olmuş olabilir.

2.2. İnkarcıların Şefaatten Yoksun Kalmaları

İnsanı yaratan ve onu en iyi tanıyan Allah’tır. “Kendisine birtakım nimetler verilen insan, çoğu zaman bu nimetlerin hakkını vermez. Kendi yaratıcısını unuttur. Kendisini bela ve musibetlerden müstağni görür. Ekolojik denge içerisinde yerini ve görevini idrak edemez. Ölümü ve hesap vermeyi düşünmez ve Allah’a şirk koşar.”³¹ Müşrik, yüksek makamda olduğunu düşündüğü put vb. cisimlerin kendisine menfaat sağlayacağını, kendisini her türlü zarardan kurtaracağını düşünür. Bununla birlikte âhirette de talep etmesi halinde putların kendisine şefaati edebileceğini düşünür.³² Putperest Mekke halkının âhret gününde şefaati beklentisini taşıması akıllara ölümünden sonraki hayata inanıp inanmadıklarını getirmektedir. Âyetlerden

³⁰ Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu’l-beyân*, (İstanbul: Mektebetu Eser, 1969), 8: 157.

³¹ Mehmet Yolcu, *Kur’ân’da İnkâr Psikolojisi*, (İstanbul: Çıra Yayınları, tsz.), 132.

³² Kâdi Abdülcebbar, *Şerhu’l-usûli’l-hamse*, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2013), 606.

anlaşıldığı kadarıyla Mekkeli müşriklerde Allah inancı vardır (el-Ankebût, 29/61-63; Lokman, 31/25). Mekkeli müşriklerin saf Tanrı tasavvurunun tahribata uğradığını, Allah ile kendileri arasında aracı koymaya çalıştıklarını da “Allah’ı bırakarak, kendilerine fayda da zarar da veremeyen putlara tapmalarından ve “Bunlar, Allah katında bizim şefaathilerimizdir.” (Yunus, 10/18) demelerinden anlıyoruz. Müşrikler arasında âhîret hayatına inmayan belli bir kesimin olduğunu³³ da “Biz öldükten, toprak ve kemik yığını haline geldikten sonra, biz mi bir daha diriltileceğiz.” el-Vakıâ, 56/47) şeklindeki sorularından anlamaktayız. Kur’ân ayetlerine bütüncül yaklaşığımızda Mekkeli müşriklerin tahrife uğramış tanrı tasavvuruna ve tahrif edilmiş âhîret inancına da sahip olduklarını anlamaktayız.

Müşriklerin bir kısmı put ve benzeri cisimlerden medet umarken (er-Rûm, 30/13) Ehl-i Kitab ise “*Sayıhı günler dışında bize ateş değmeyecektir.*” (el-Bakara, 2/80) diyerek kendilerini kandırmaktadır. Cennete girmeyi “*Yahudi ve Hristiyan olmadıkça kimse cennete girmeyecektir.*” (el-Bakara, 2/111) düşüncesiyle Yahudi ve Hristiyan olma şartına bağlayarak ilginç bir iddiada bulunmaktadır. Ancak bütün bu iddialar Kur’ân tarafından reddedilmiştir. İbn Atıyye, müşriklerin ve Ehl-i Kitab’ın iddia ettiği gibi Allah’ın kendilerine yardım etmeyeceğini ve şefaatten mahrum kalacaklarını ifade eder. Ayrıca kendilerine şefaathiler düşüncesiyle taptıkları putlar, onlardan kaçacağı gibi aralarındaki sahte dostluğu da inkar edecektir.³⁴ Kendilerine kıyamet gününde şefaathiler düşüncesiyle taptıkları putlar onları yüz üstü bırakacaktır.³⁵ İsrailoğulları ise kendilerini Allah’ın çocukları hatta çocuklarının çocukları olarak tanıtmakta dolayısıyla babalarının kendilerine şefaathiler iddia etmektedirler.³⁶ Bu tarz bir iddia da Kur’ân tarafından şu ifadelerle yalanlanmaktadır: “*Öyle bir günden korkun ki, o günde hiç kimse başkası için herhangi bir ödemede bulunamaz; hiç kimseden (Allah izin vermedikçe) şefaathiler kabul olunmaz, fide alınmaz; onlara asla yardım da*

³³ Ebû Ubeyde, Ma’mer b. el-Müsennâ, *Mecâzül-Kur’ân*, thk. M. Fuad Sezgin, (Kahire: Mektebetu Hancı, 1381), 2: 271.

³⁴ İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-veciz*, 4: 330.

³⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr, thk. Abdürrezak el-Mehdi, *Zadı’l-Mesir*, (Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-Arabî, 1422), 3: 418.

³⁶ İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-veciz*, 1: 138.

yapılmaz.”(el-Bakara, 2/48). Kur’ân, onların bu tarz bir beklenti içerisine girmelerinin beyhude olduğunu, bu konuda yanıldıklarını şöyle ifade eder: “İnkâr edenlere gelince, onların amelleri, ıssız çöllerdeki serap gibidir ki susayan onu su zanneder; nihayet ona vardığında orada herhangi bir şey bulamamış, üstelik yanibaşında da (inanmadığı, kendisinden sakınmadığı) Allah’ı bulmuştur; Allah ise, onun hesabını tastamam görmüştür. Allah hesabı çok çabuk görür.”(en-Nûr, 24/39)³⁷ Bu âyet, müşriklerin Hz. İbrahim ve Hz. İshak’ın çocukları olduklarını, kıyamet gününde Allah’ın bu peygamberlere şefaathet vereceğini ve onların da kendilerine şefaathet edeceklerini iddia etmeleri üzerine nazil olmuştur.³⁸ Taberî, müşriklerin bu iddialarının asılsız olduğunu, tevbe etmeden şirk üzerine ölmeleri halinde şefaathet yoksun kalacaklarını, kendilerine herhangi bir yardımın da yapılmayacağı görüşünü savunur.³⁹ Aslında müşriklerin uyarıldığı husus, kıyamet gününde mümin bir nefsin müşrik bir nefse yardımının dokunamayacağıdır. Bütün bu âyetler, Allah’ın kıyamet gününde müşriklere şefaathet etmeyeceğini ortaya koymaktadır.

İbn Atıyye, Bakara sûresi 123. âyette buna benzer uyarıların yapıldığını ifade eder. Ona göre kıyamet gününde hiçbir şahıs başkasının adına herhangi bir ödemede bulunamayacaktır. Hiç kimsenin ödeme teklifi de kabul edilmeyecektir. İnkarcı olarak ölen kimse şefaathet istifade edemeyecek, hiç kimseden de yardım görmeyecektir.⁴⁰ İbn Atıyye’ye göre müşrikler, kıyamet gününde şefaathet istifade edemeyecekleri gibi böyle bir talepte dahi bulunamayacaklardır. Nitekim talebinde bulunulamayan bir şeyin gerçekleşmesi de imkansızdır. Ona göre âhiretteki şefaathet, dünyadaki şefaathet (yardımlaşmaya) benzemez. İnkarcıların kıyamet gününde elde edecekleri şefaathet hesaba çabuk çekilme olarak anlaşılmalıdır. Yoksa müşriklerin şefaathet olunmaları söz konusu değildir.⁴¹ İbn Atıyye, kâfirlerin kıyamet gününde

³⁷ Maverdî, kıyamet gününde şefaathet edecek olanların melekler ve insanlar olduğu şeklinde iki görüş olduğunu söyler. Ancak bunların kimler olduğu ile ilgili detaylı bir bilgiyi nakletmez. Ancak İbn Atıyye, şefaathet edecek olanları açıklama cihetine gider. Bk. Ebu’l-Hasan Ali b. Muhammed el-Mâverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, İbn Abdilmaksûd b. Abdirrahîm (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, ty.), 4: 178.

³⁸ Ebu’l-Leys Nasr b. Muhammed es-Semerkindî, *Babrul-’ulûm*, (Basım yeri ve yayıncı bilinmiyor) 1: 50.

³⁹ Taberî, *Câmi’ul-beyân fi te’vili âyi’l-Kur’ân*, 1/ 33.

⁴⁰ İbn Atıyye, *el-Mubarraru’l-vecîz*, 1/ 205.

⁴¹ İbn Atıyye, *el-Mubarraru’l-vecîz*, 1/ 205.

yaşayacakları pişmanlıkları şu âyetle örneklendirmektedir: “*İnkarcılar orada birbirlerine düşecek ve şöyle diyecekler: Allah’a yemin olsun ki , bizler büyük bir sapıklık içindeymişiz çünkü biz putları Allah ile bir tutuyorduk. Bugün de haliyle şefaathçilerimiz olmadığı gibi yakın bir arkadaşımız da yoktur. Bizim dünyaya geri gönderilme imkanımız olsaydı ve biz de mümin olsaydık ne güzel olurdu.*” (eş-Şuarâ, 26/96-103). İbn Atıyye’ye göre cehennem ehli ateşte iken birbirlerini suçlayıp kınayacaktır. Kendilerini büyüklerinin ve günahkâr kimselelerin saptırdığını, taptikları putları Rableriyle bir tutarak büyük bir sapıklık içerisine girdiklerini itiraf edeceklerdir. Cehennemde yanma sebebini de başkalarına yıkacaklardır. İnkarcılar, kıyamet gününde meleklerin, peygamberlerin, alimlerin ve dostun dosta şefaathçi olduğunu gördüklerinde “*Şimdi artık bizim ne şefaathçilerimiz var, ne de yakın bir dostumuz*” ifadeleriyle çaresizlik ve pişmanlıklarını dile getireceklerini ifade etmektedir.⁴²

2.3. Müşriklerin Şefaath Arayışları

Müşrikler, cehenneme konulacağı vakit âhirete hazırlıksız gitmeleri sebebiyle pişmanlık duyacaktır. (el-Fecr, 89/23/24). Müşriklerin pişmanlığı daha dünyada iken başlayacaktır. “*İnsan Ölüm anına gelip ölüm onu yaka paça yakaladığında: “Beni bu ölümden kurtaracak yok mudur?”*” (el-Kıyâme, 75/26-27) diyerek feryat edeceklerdir. İbn Atıyye’ye göre müşrikler kıyamet gününde birtakım arayışlar içerisinde olacaklardır. Kendilerini saran azaba teslim olmamak için şefaathçi arayacaklardır. Ancak inkarcıların şefaathçi arayışları kendilerine fayda sağlamayacağı gibi onları azaptan da kurtarmayacaktır.⁴³ Halbuki müşrikler henüz dünyada iken Kur’ân tarafından çetin gün için uyarılmış fakat bu uyarıyı dikkate almamışlardı. Konuyla ilgili âyet şöyledir: “*Yaklaşan gün hususunda onları uyar! Çünkü o onda dehşet içinde yutkunurken yürekleri ağızlarına gelmiştir. Zalimlerin ne dostu ne de sözü dinlenir şefaathçisi vardır.*” (Mümin, 40/18) Âyette Allah, peygamberine müşrikleri uyarmayı emrederek içine düşecekleri çaresizlik için tedbir almalarını istemektedir. Çetin günden korunabilmelerinin tevhid inancına yönelmelerine bağlı olduğunu haber vermektedir. O gün hiç kimsenin kendi-

⁴² İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-veciz*, 4/ 236.

⁴³ İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-veciz*, 4: 552.

lerine dost olmayacağı gibi kendilerine şefaath edecek kimseyi de bulamayacaklardır. Ancak âyetten anlaşıldığı kadarıyla inkarcılar azaptan kurtulmak için çıkış yolları arayacaktır. Ancak bu arayışlar hüsrarla sonuçlanacaktır. İbn Atıyye, inkarcıların kıyamet gününde şefaath arayışında bulunacaklarını bunun ise sonuçsuz kalacağını şu kıssa ile haber vermektedir: “Rivayet olunur ki kâfirler İblis’ten kıyamet gününde kendilerine şefaathçi olmalarını isteyecektir. İblis, onlara şefaath etmek için ayağa kalkacak, ancak ondan çok kötü bir koku yayılacaktır. Bu koku mahşer ehlini o kadar rahatsız edecek ki İblis, daralıp mahcup olup orayı terk edecektir.”⁴⁴ Bu ifadenin sıhhat derecesi tartışılmaya açık olmakla beraber, anlaşıldığı kadarıyla onlardan herhangi biri başkasına şefaathçi olmak istemesi halinde kendisine şefaath izni verilmeyeceği gibi şefaath talebi de kabul edilmeyecektir. Bütün bu rivayet ve görüşler kafirlerin kıyamet gününde büyük bir çaresizlik içerisinde gireceklerini ve bu durumdan kurtulmak için kendilerine şefaathçi bulmaya çalışacaklarını göstermektedir.

İbn Atıyye’ye göre müşrikler kıyamet gününde sadece İblis’ten şefaath dilemeyecektir. Dünyada iken taptıkları putlardan da şefaath dileyenler ancak bu da sonuçsuz kalacaktır. Halbuki putlara taptıklarında bunların kıyamette kendilerine şefaathçi olacaklarını umarak tapıyorlardı.⁴⁵ Kur’ân onların bu beklentilerinin boşa çıkacağını şu âyetle haber vermektedir: “*And olsun ki, sizi ilk defa yarattığımız gibi size verdiklerimizi aranızda bırakarak bize birer birer geldiniz; içinizde Allah’ın ortakları olduğunu sandığımız şefaathçilerinizi beraber görmüyoruz. And olsun ki aranızdaki bağlar kopmuş, ortak sandıklarınız sizden ayrılmışlardır.*” (el-En’âm, 6/94) Bu âyet onların yalnız olarak hesaba çekileceklerini ve kendilerine şefaathçi olacaklarını umdukları putların da yanlarında yer almayacağını haber vermektedir. Taberî, âyetin sebebi nüzulu olarak kabul ettiği şu nakli getirir: “Ona göre bu âyet Nadir b. Hâris hakkında nazil olmuştur. Çünkü o kıyamet gününde Lat ve Uzza’nın kendisine şefaathçi olacağını iddia etmişti. Âyet Nadir b. Hâris’in iddiası üzerine nazil oldu” diyerek bu konuda kıyamet gününde Lat ve Uzza gibi putların kafirlere şefaathçi olamayacaklarını, iddialarının boşa çıkacağını ifa-

⁴⁴ İbn Atıyye, *el-Mubarraru’l-veciz*, 4: 552.

⁴⁵ İbn Atıyye, *el-Mubarraru’l-veciz*, 3: 111.

de eder.⁴⁶ Kur'an, müşriklerin *"Allah'ı bırakarak, kendilerine fayda da zarar da veremeyen putlara taptıklarını onlar için: "Bunlar, Allah katında bizim şefaathçilerimizdir" dediklerini Yüce Allah'ın kendilerine "Göklerde ve yerde, Allah'ın bilmediği bir şeyi mi O'na haber veriyorsunuz?"* (Yunus, 10/18) diyerek bu konuda Allah'ın, müşriklerin taptıkları putlardan berî ve yüce olduğunu haber verir. İbn Atıyye'ye göre burada kastedilenler Kureyş müşrikleridir. Onların ileri gelenlerinin *"Bunlar, Allah katında bizim şefaathçilerimizdir"* şeklinde ifadeler kullanmaları üzerine bu âyet nazil olmuştur. Kıyamet gününde putların kendilerine şefaathçi olamayacakları gibi onlara yapamayız veya gücümüz yetmez deme kabiliyetleri dahi yoktur. Ayrıca âyette *"Göklerde ve yerde Allah'ın bilmediği bir şeyi mi O'na haber veriyorsunuz?"* şeklinde gelen sorunun sebebi Araplardan bir kısmının meleklerle ibadet edip kendilerine şefaathçi olacaklarını ummalarındandır.⁴⁷ İbn Kesir'e göre Allah'ı bırakarak kendilerine şefaath edeceğini iddia ettikleri putlara tapan müşriklerin yaptıkları davranış kerih görülmektedir. Kendilerine taptıkları putlar kimseye fayda ve zarar veremeyeceği gibi inkarcıların beklentileri de gerçekleşmeyecektir.⁴⁸

İbn Atıyye, müşriklerin şefaath kavramına farklı bir anlam yüklediklerini düşünmektedir. O, inkarcıların kıyamet günündeki şefaath taleplerinin affedilmeye yönelik bir talep olmayacağını, bunun yerine farklı bir talebin olacağını ifade eder. İbn Atıyye'ye göre müşrikler, kıyamet gününde çetin bir azaba maruz kalmaları sebebiyle, dünyaya tekrar geri gönderilme talebinde bulunacaktır. Günahkâr olduklarından bu talebi kendileri dile getiremeyecektir. Bu sebeple onlara sözcülük yapacak, kendilerine şefaath edecek birini bulmaya çalışacaklardır. Ancak âyetten anlaşıldığı üzere bu konuda da başarılı olamayacaklardır. Müellif, inkarcıların dünyaya geri gönderilme talebinde bulunacaklarını şu âyetten çıkarmaktadır: *"Kur'an'ın onlara bildirdiği akibetten farklı bir durum mu bekliyorlar. Kendilerine bildirilen vâki olduğu vakit dünyada iken Allah'ı unutmuş olan inkarcılar, "Rabbimizin peygamberleri şüphesiz bize gerçeği getirmişti, şimdi bize şefaath etsin, yahut geriye"*

⁴⁶ Taberî, *Câmi'ul-beyân*, 11: 547.

⁴⁷ İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-veciz*, 3: 111.

⁴⁸ İbn Kesir, Ebûl-Fidâ İsmail b. Ömer, *Tefsiru'l-kur'âni'l-azim*, thk. Sami Mahmud Selame, (Beirut: Daru Taybe, 1999), 4: 356.

çevrilsek de işlediklerimizin başka türlüünü işlese” derler. Halbuki bu tavırla abiretlerini hebâ ettiler. Dünyada iken uydurdukları yalanlar onları çoktan terk etmiştir” (el-Arâf, 7/53). Müşrikler, yaptıkları yanlışları telafi etme adına dünyaya tekrar geri gönderilme talebinde bulunacaklardır. Şefaatin peygamberler vasıtasıyla gerçekleşeceğini bildiklerinden bu taleplerini peygamberlere iletmeye çalışacaklardır. İbn Atıyye'nin yaptığı bu yorum inkarcıların şefaate farklı bir anlam yüklediklerini göstermektedir.⁴⁹ Ancak İbn Kesîr, bu konuda İbn Atıyye gibi düşünmez. İbn Kesîr, inkarcıların dünyaya geri gönderilme taleplerinde samimi olmadıklarını ifade etmektedir. İnkarcıların geri gönderilmeleri halinde kendilerine haram kılınan her şeyi yapacaklarını, bu taleplerinin yalandan ibaret olduğunu En'âm suresi yirmi sekizinci âyeti delil getirerek itiraz etmektedir.⁵⁰ Müşrikler dünya hayatında iken kendilerinden medet umdukları putları Allah'a şirk koşmuş, ahirette de bu putların kendilerine şefaataçı olacakları inancıyla hareket etmiştir. Bu yüzden inkarcılar kıyamet gününde şefaatten mahrum bırakılacak, şefaate elde etmek için gösterdikleri bütün çabalar sonuçsuz kalacaktır.

3. ŞEFAAT ELDE EDECEKLER VE BU YETKİYE SAHİP OLANLAR

3.1. Müminlerin Elde Edecekleri Şefaate

Kur'an'a göre yaratılanın en aslı vazifesi, Allah'ı bilip ona tabi olmaktır (el-Bakara, 2/177-218). “Müslüman, âhiret gerçeğine yakinen inanır. Âhirette Allah'ın huzurunda mahcup olmamak için tedbir alır. Bunları yaparken Kur'an'a uyar, gönderilen peygamberi sever, kendi arzu ve özlendilerinin Allah'ın ve peygamberinin emrettiği şeyin önüne geçmesine izin vermez.”⁵¹ Müminler, Allah'ı hoşnut etmek için çaba içerisine girerken müşrikler ise böyle bir çabaya ihtiyaç duymamaktadır. Müşrikler, nefislerinin isteklerine boyun eğerek Allah'ın âyetlerini yalan sayma, Allah'ı bırakıp sahte tanrılara yönelme (en-Necm, 53/25) gibi davranışlarda bulunurlar. Bu sebeple müşrikler, iddia ettiklerinin aksine kıyamet gününde

⁴⁹ İbn Atıyye, *el-Mubarraru'l-veciz*, 2: 408.

⁵⁰ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-kur'âni'l-azim*, 3: 426.

⁵¹ Fahrettin Yıldız, *Kur'an Aydınlığında Hayatı doğru Anlamak*, (İstanbul: İşaret Yayınları, tsz.), 196.

affedilmeyecekleri gibi kendilerine şefaata de edilmeyecektir. İslam alimleri, müşriklerin şefaatten mahrum kalacakları konusunda ortak görüşe sahiptirler. Müminlerin hangi şartlarda şefaatten istifade edebileceği konusu ise alimler arasında ihtilafa sebep olan konudur. Alimler, Müminlerin şefaata elde edip etmeyeceği konusundan çok, kimlerin hangi şartlarda şefaata edeceği veya şefaata olunacağı hususu üzerinde durmuşlardır. Dünyada iken müminlerin sınıksız sarıldığı tevhid inancı ve salih amellerinin kıyamet gününde affedilmelerine vesile olacağını, şefaata olunacakları ümidini kuvvetlendirmektedir. Başta İmam Maturidî (ö. 333/944) olmak üzere bütün mezhep imamları şefaatin müminler için hak ve sabit olduğu konusunda mutabıktırlar.⁵² Ancak şefaatin Allah'ın iznine bağlı olduğunun vurgulanması (en-Necm, 53/26; Sebe, 34/23; Meryem, 19/87), kıyamet gününde Allah'ın razı olduğu kimsenin şefaatten istifade edeceğini haber vermesi (el-Enbiyâ, 21/28) gibi birçok ayet şefaata edilecek kişilerin sınırlı olacağını delili olarak görülmektedir. Böyle olunca da günahkar ve asi kulların şefaatin dışında kalacağı görüşü birçok müfessir tarafından dile getirilmiştir. İbn Atıyye ise günahkâr müminlerin şefaatten istifade edebileceğini savunarak bu konuda farklı görüşte bulunmuştur. İbn Atıyye'ye göre peygamberler ümmetlerinden ateşe düşmüş günahkâr kimselere şefaata edeceklerdir. Ona göre peygamberlerin ümmetleriyle irtibatı onların sadece onlara iman etmiş olmalarındandır. Aralarında herhangi bir dostluk veya yakınlık yoktur. İbn Atıyye, büyük günah işleyerek günaha gark olmuş müminlere peygamberlerin şefaataçı olamayacaklarını ancak bunlara Allah'ın şefaata edeceğini ifade etmektedir.⁵³ İbn Atıyye, bütün müminlerin şefaatten istifade edebileceğini savunurken Zemahşerî (ö. 538/1144) ve Fahreddin er-Râzî gibi birçok müfessir günahkâr ve asî kulların şefaatten istifade edemeyeceğini dillendirmektedir. Örneğin Zemahşerî (ö. 538/1144) ayetin, günahkâr ve asi kulların şefaatten istifade edemeyeceklerine, şefaata etmek isteyen kişinin de şefaatinin kabul görmeyeceğine delil olduğunu savunmaktadır.⁵⁴

Fahreddin er-Râzî “Öyle bir günden korkun ki, o günde hiç kimse

⁵² Matûridî, Ebû Mansur, *Kitabul-Tevhid*, thk, Fethullah Huleyf, (İstanbul, y.y. 1981), 324.

⁵³ İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-veciz*, 1: 340-342.

⁵⁴ Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer, *Tefsiru'l-Kesşâf'an Hakaiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekavil fi Vücûhi't-Te'vil*, (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-Arabi, 1408), 1: 137.

başkası için herhangi bir ödemede bulunamaz; hiç kimseden (Allah izin vermedikçe) şefaath kabul olunmaz, fidye alınmaz; onlara asla yardım da yapılmaz” (el-Bakara, 2/48) ayetinden yola çıkarak günahkârların şefaatten istifade edemeyeceğini savunur. Ona göre kıyamet gününde bir kimse başkası adına ödemede bulunamayacağı gibi, bir nefis başka bir nefis adına da şefaath edemeyecektir. Şefaath etse dahi kabul edilmeyecektir. Hz. Peygamber’in Ebû Bürde b. Yaser (r.a) için: “Bu kurban sana kifayeth eder, fakath senden başka kimseye kifayeth etmez.” şeklindeki uyarısı kıyameth gününde herkesin ameliyle başbaşa kalacağını göstermektedir.⁵⁵ Merâğî’ye (ö.1952) göre kişiyi ateşten kurtarmak için ödenmek istenen fidye kabul edilmeyeceği gibi bir nefsin günahkar bir nefse yapacağı şefaath de kabul edilmeyecektir. Hz.Peygamber’in: “Ey Muhammed’in kızı Fatıma! malımdan dilediğın şeyi iste vereyim ancak Allah’ın azabından hiçbir şeyi senden def edemem”⁵⁶ şeklindeki uyarısı kimsenin kimseye şefaath edemeyeceği şeklinde yorumlanmıştır.⁵⁷ Ayrıca “Yanında din kardeşinin ırzı, malı ve makamı bakımından bir hakkı bulunup da bu hak kendisinden alınmadan ondan hellalikh isteyen kimseye Allah merhameth etsin. Çünkü ahirette ne bir dinar ne bir dirhem vardır. Eğer o kimsenin iyilikleri varsa, kardeşinin hakkı onun iyiliklerinden alınır. Eğer iyilikleri yok ise o zamanda üzerinde hakkı olan kardeşinin günahlarının bir kısmı ona yüklenir.”⁵⁸ Bu ve buna benzer hadisler de kıyameth gününde şefaathın günahkârlar kimseler için gerçekleşmeyeceğinin delili olarak görölmektedir.⁵⁹

3.2. Şefaath Yetkisine Sahip Olacak Şahıslar

İbn Atıyye, kıyameth gününde müminlerin şefaath elde edecekleri hususunda İslam alimleri ile paralel bir görüşe sahiptir. Bununla beraber kendisine şefaath yetkisi verilecek olanların kimler olduğu üzerinde durmaktadır. Konuyu açıklığa kavuşturmak için şu âyeti delil getirmektedir: “Allah, onların önlerindeki de, arkalarındaki de (yaptıklarını da, yapacaklarını

⁵⁵ Fahrüddin er-Râzi, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu’l-Gayb*, 6: 532.

⁵⁶ Buhârî, “Vesâyâ”, 11.

⁵⁷ Merâğî, Ahmed Mustafa, *Tefsiru’l-Merâğî*, (Mısır: Mustafa babî el-Halebî, 1946), 1: 207.

⁵⁸ Tirmizî, “Kıyame” 2.

⁵⁹ Fahrüddin er-Râzi, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu’l-Gayb*, 6: 533.

da) bilir. Allah rızasına ulaşmış olanlardan başkasına şefaata etmezler. Onlar, Allah korkusundan titrerler!” (el-Enbiya, 21/28). İbn Atıyye, kıyamet gününde şefaata yetkisine sahip olacakların Allah’ın kendilerinden hoşnut olduğu kimselerden seçileceğini ifade etmektedir. Bunların başında da Hz. Peygamber olmak üzere Hz. İsa, Hz. Uzeyr, melekler ve alimler olduğunu söylemektedir.⁶⁰ İbn Atıyye, istisnai olarak Hz. İsa ve Hz. Uzeyr’in, müşriklerin kendilerine taptıkları halde müminlere şefaataçı olabileceklerini şu âyetle delillendirir: “Allah’ı bırakıp da taptıkları putlar, şefaata edemezler. Ancak bilerek hakka şabitlik edenler bunun dışındadır.” (ez-Zuhruf, 43/86) Ona göre âyette kendilerine şefaata izni verilecek kişiler istisna edilmiştir. İbn Atıyye, Katade’nin bunların Hz. İsa ve Hz. Uzeyr ve meleklerin olduğu şeklindeki görüşünü nakletmektedir.⁶¹ İbn Atıyye, tefsirinin başka yerinde şefaata için Allah’ın izninin kaçınılmaz olduğunu ve şefaata edeceklerin peygamberler, ulema ve diğer salih insanlar olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, yalnızca Allah’ın kendilerinden hoşnut olduğu kimseler şefaata edebileceklerdir.⁶²

İbn Atıyye’ye göre meleklerin vazifeleri arasında şefaata yetkisinin de olacağı şu âyetten anlaşılmaktadır: “Melekler Rablerini överek tesbih eder ve yeryüzünde bulunanlar için O’ndan bağışlanma dilerler. İyi bilin ki Allah şüphesiz bağışlayandır, merhametli olandır.” (eş-Şûrâ, 42/5) ve “Arşı yüklenen ve çevresinde bulunanlar, Rablerini överek tesbih ederler; O’na inanırlar. Müminler için: “Rabbimiz! İlmin ve rahmetin her şeyi içine almıştır. Tevbe edip senin yoluna uyanları bağışla; onları cehennemden azabından korusun diye bağışlanma dilerler” (Mümin, 40/7). Kur’ân, meleklerin özelliklerinden bahsederken onların müminler için bağışlanma talebinde bulunacaklarını haber vermektedir. İbn Atıyye’ye göre âlimlerin ve salihlerin şefaata edecekleri şahıslar sınırlıdır. Bu şahıslar salih amel sayesinde ateşe düşmemiş olanlar veya ateşe düşmüş ancak salih ameli çokça olan kimselerden oluşacaktır.⁶³ Ancak müfessirlerin çoğunluğuna göre şefaata ediciler Lailahe illallah diyen herkese şefaata edebileceklerdir.⁶⁴ İbn Atıyye, Hz. Peygamber’in şu hadisinden yola

⁶⁰ İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-veciz*, 4: 79.

⁶¹ İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-veciz*, 5: 67.

⁶² İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-veciz*, 5: 201.

⁶³ İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-veciz*, 4: 79.

⁶⁴ İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-veciz*, 4: 79.

çıkarak alimlerin kıyamet gününde şefaata edebileceğini söylemektedir. Konuyla ilgili Hz. Peygamber'in hadisi şöyledir: "Kıyamet gününde üç zümre şefaata eder: Bunlar peygamberler, alimler ve şehitlerdir."⁶⁵ Sem'anî (ö. 489/1096) ise İbn Atıyye'den biraz farklı olarak kıyamet gününde şefaata edeceklerin peygamberler, melekler ve müminler olduğunu ifade eder.⁶⁶

Kur'an bir çok peygamberin, ümmetleri için af ve mağfiret talebinde bulunduğunu haber vermektedir. Kur'andaki şu âyetlerden yola çıkarak peygamberlerin şefaata ettiği sonucuna ulaşılabilir: "*Mallarının bir kısmını, kendilerini temizleyip arıtacak sadaka olarak al, onlara dua et; senin duan onlar için bir güvendir. Allah işitir ve bilir*" (et-Tevbe, 9/103). "Oğulları: *Ey Babamız! Suçlarımızın bağışlanmasını dile, bizler hiç şüphesiz suçluyuz*" dediler." (Yusuf, 12/97-98) "Peygamberleri onlara şöyle dedi": "*Biz ancak sizin gibi birer insanız ama, Allah, kullarından dilediğine iyilikte bulunur. Allah'ın izni olmadıkça biz size delil getiremeyiz. İnananlar sadece Allah'a güvensin*", "*Rabbimiz! Hesap görülecek günde, beni, anamı babamı ve inananları bağışla*" (İbrâhim, 14/41). Bütün bu âyetler kıyamet gününde şefaata edecekler arasında peygamberlerin olacağını ortaya koymaktadır.

İbn Atıyye, peygamberlerin şefaati dışında başka kimselerin de kıyamet gününde şefaataçlı olacaklarını ifade etmektedir. Hz. Peygamber dışında salih kimseler ile şehitlere şefaata yetkisinin verileceğini şu hadislerle delillendirmektedir: Abdullah b. Şakik'den rivayet edildiğine göre Peygamber efendimiz şöyle buyurmuştur: "Benim şefaatomdan başka ümmetimden bir kişinin şefaati ile Beni Temim kavminden daha fazla kişi cennete girecektir."⁶⁷ Aynı şekilde İbn Atıyye'nin Katade'den naklettiği şu söz şehitlerin şefaata etme yetkisine sahip olacaklarını ve etraflarında bulunan yetmiş kişiye şefaata edebileceklerini haber vermektedir. Söz konusu ifade şu şekildedir: "Bir şehit 70 kişiye şefaata edecektir." İbn Atıyye, Katade'nin bu sözünü şehitlerin kıyamet gününde etrafındaki müminlere şefaataçlı olabilecekleri şeklinde yorumlamaktadır.⁶⁸ Nitekim Hz. Peygamber şehitlerin kıyamet gününde

⁶⁵ Buhârî, "İlm", 14.

⁶⁶ Ebu'l-Muzaffer Mansur b. Muhammed b. Abdilcebbar et-Temimî el-Mervezî es-Sem'anî, *Tefsiru'l-Kur'an*, thk. Yasir b. İbrahim -Anim b. Abbas, (Riyad: Daru'l-Vatan, 1997), 4: 56.

⁶⁷ Tirmizî, "Sıfatu'l-Kiyame", 12.

⁶⁸ İbn Atıyye, *el-Mubarraru'l-veciz*, 5: 265.

müminlere şefaatchi olabilecekleri ile ilgili bir hadiste şunları ifade eder: “Allah katında şehitler için altı haslet vardır: Dökülen ilk kan damlası için günahları silinir ve cennetteki yeri kendisine gösterilir. Kabir azabından korunur, en büyük korkudan emin olur. Kendisine iman elbisesi giydirilir, hurilerle evlendirilir. Akrabalarından yetmiş kişiye şefaet etme talebi kabul olunur.”⁶⁹ Hz. Peygamber’in bir çok hadisinde şehitlerin akrabalarına şefaatchi olacaklarını haber vermesi şehitlik mertebesinin ulviligini ortaya koymaktadır. Bununla beraber şefaet edecek olanların Allah’ın seçkin kulları arasından seçileceğini göstermektedir. Konuyla ilgili olarak Ebû Hayyân (ö. 745/1344), şefaet edecek olan şahsın Allah’ın rızasını kazanmış, fazilet ve sevap konusunda belli mertebeye ulaşmış Allah dostları tarafından gerçekleştirilebileceğini, kâfirlerin bu vasıflara haiz olmamaları sebebiyle şefaatten mahrum bırakılacakları gibi kendilerine şefaet etmek isteyen kimselerin de şefaetlerinin kabul edilmeyeceğini ifade eder.⁷⁰

İbn Atıyye, Hz. Peygamber’e diğer peygamberlerden farklı olarak ona has bir şefaet yetkisi tanınacağını ifade etmektedir. Sadece ona tanınacak şefaet, mahşer gününde hesabın çabuk görülmesi için Allah’tan talepte bulunması şeklinde olan şefaattir. Nitekim Hz. Peygamber’e has olan bu şefaet yetkisi bütün insanları kapsayacaktır. Bu şefaet müminler için hesabı kolaylaştırıcı, kâfirler için ise azabın bir an önce gerçekleştirilmesi şeklinde olacaktır.⁷¹ Hz. Peygamber’e has kılınan bu şefaet çeşidi İslam alimleri tarafından şefaati uzmâ olarak tanımlanmaktadır.⁷²

Allah, her peygamberin bir duasını kabul edeceğini beyan etmiştir. Birçok peygamber dua hakkını dünyada kullandığı halde Hz. Peygamber ümmetine şefaet etmek amacıyla bu hakkını ahirete bırakmıştır. Nitekim Hz. Peygamber Allah’a ortak koşmamak kaydıyla, bütün günahkâr kulların bundan yararlanacağını haber vermiştir.⁷³ Hz. Peygamber’in ilk şefaati âhiretin ilk merhalesi olan mahşerde gerçekleşecektir. Dünya hayatının he-

⁶⁹ Tirmizi, “Fezailu’l-Cihad”, 25.

⁷⁰ Ebû Hayyân Muhammed Yûsuf b. Ali el-Endelûsî, *el-Babru’l-Muhit fi’t-Tefsîr*, Thk. Sıdkı Muhammed Cemil (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1999), 9: 247.

⁷¹ İbn Atıyye, *el-Mubarraru’l-vecîz*, 1: 342-343.

⁷² Akif Akay, *İslam İnançında Şefaet*, (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 26.

⁷³ Buhari, “Tevhid”, 31.

sabını vermek için uzun süre bekleyen insanlar hesabın bir an önce başlatılması için bir çok peygambere başvuracak ancak hiçbir peygamber buna cesaret edemeyecektir. Sonuç itibariyle bu konuda şefaathane talep etme vazifesi Hz. Peygamber'e kalacaktır.⁷⁴ İbn Atıyye, peygamberler arasında şefaathane yetkisini en çok kullanacak olanın Hz. Peygamber olduğunu, diğer peygamberlerin kendilerine şefaathane için yapılacak müracaatları Hz. Peygamber'e havale edeceklerini şu hadisle ifade eder: "Müminler kıyamet gününde bir araya gelir ve Rabbimizin huzurunda bize şefaathane olacak birini bulalım derler. Bunun üzerine Hz. Adem'e giderler. Hz. Adem'in kendileri için şefaathane olması isterler. Hz. Adem ise cennette işlemiş olduğu günahtan ötürü bunu yapamayacağını onlara, Hz. Nuh'a gitmelerini tavsiye eder. Bunun üzerine müminler Hz. Nuh'a gider, kendilerine şefaathane olmasını isterler. Hz. Nuh ise ben dua hakkımı dünyada kavmimin helakı için kullandım diyerek Hz. İbrahim'e gitmelerini tavsiye eder. Müminler Hz. İbrahim'e gider, ancak o da onları Hz. İsa'ya gönderir. Hz. İsa'ya giden müminler de olumlu bir cevap almaz. Ancak Hz. İsa onları Hz. Peygamber'e yönlendirir. Hz. Peygamber ise müminlerin bu taleplerini kabul eder ve Allah'ın huzuruna çıkmak için izin talebinde bulunur. Hz. Peygamber, Allah'ın huzuruna gider, secdeye kapanır. Allah ise bütün taleplerini karşılayacağı müjdesini verir. Nitekim Hz. Peygamber Allah'ın huzurundan ümmete şefaathane olarak döner."⁷⁵ İbn Atıyye, bu hadisten yola çıkarak şefaathane hakkının kullanılmasında Hz. Peygamber'e öncelik tanınacağını ifade etmektedir.⁷⁶ Nitekim Kur'an, Hz. Peygamber'in ahirette hoşnut olacağı şekliyle kendisine her türlü nimetin bahşedileceği müjdesini verir (ed-Duhâ, 93/5). İbn Atıyye'ye göre kıyamet gününde Hz. Peygamber'e verilecek nimetler arasında ailesinin cehennem azabından kurtulması ve ümmetine yapacağı şefaathane vardır.⁷⁷

Anlaşıldığı kadarıyla İbn Atıyye'nin, büyük günah işleyenler dahil bütün müminlerin şefaathane istifade edeceğini savunduğu görülmektedir. Râzî, Zemahşerî gibi birçok müfessir ise büyük günah işleyenlerin şefaathane mah-

⁷⁴ Yusuf Şevki Yavuz, "Şefaathane" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38: 412.

⁷⁵ Buhârî, "Tevhid", 19/36/37.

⁷⁶ İbn Atıyye, *el-Mubarraru'l-veciz*, 4: 33.

⁷⁷ İbn Atıyye, *el-Mubarraru'l-veciz*, 8: 426.

rum kalacaklarını savunmaktadır. Düşüncelerini delillendirmek için aşağıda zikredeceğimiz birçok ayeti delil getirmektedirler: “Kimsenin kimseden faydalanamayacağı, kimseden bir şefaata kabul edilmeyeceği, kimseden bir fidye alınmayacağı ve yardım görülmeyeceği günden korunun (el-Bakara, 2/48), “Şimdi artık bizim ne şefaathçilerimiz var” (eş-Şuarâ, 26/100), “Artık şefaathçilerin şefaati onlara fayda vermez” (el-Müddesîr, 74/48), “Yaklaşan gün hususunda onları uyar! Çünkü o anda dehşet içinde yutkunurken yürekleri ağızlarına gelmiştir. Zalimlerin ne dostu ne de sözü dinlenir şefaathçisi vardır” (el-Mü’min, 40/18), “Herkesin yaptıkları işlere göre dereceleri vardır. Rabbin onların yaptıklarından habersiz değildir” (el-En’am, 6/132), “Ne sizin kuruntularınız ne de ehl-i kitabın kuruntuları (gerçektir); kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür ve kendisi için Allah’tan başka dost da, yardımcı da bulamaz” (en-Nisâ, 4/123), “Andolsun ki, mallarınız ve canlarınız konusunda imtihana çekileceksiniz” (Âl-i İmrân, 3/186), “Onları tutuklayın, çünkü onlar sorguya çekilecekler” (es-Saffât, 37/24). O Sûr’a üfürüldüğü zaman var ya, işte o gün zorlu bir gündür (el-Müddesîr, 74/8-9). İbn Atıyye’ye göre bu ayetlerin muhatabı müşrikler, Yahudiler ve Hristiyanlardır. O, bu yaklaşımıyla müminleri ayrı tutmaktadır.⁷⁸ İbn Atıyye’nin şefaata ile ilgili görüşünü daha net anlamak için tefsirinde günah işleyenlerin cezalandırılacağını ifade eden ayetleri değerlendirdiğimizde ağırlıklı olarak bu ayetlerin müşrikleri kastettiğini savunduğu görülmektedir. İlginç olan başka bir husus doğrudan müminlere hitap eden “Kim bir mümini kasden öldürürse cezası, içinde ebediyen kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lânetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır” (en-Nisâ, 4/93) öldürme ile ilgili ayetin tefsirinde aslında bu suçu işleyen cehennemde yanmayı hak ettiğini ancak “Allah’ın dilediği kimseyi bağışlayabileceği” (en-Nisâ, 4/48) ayetini delil getirerek konuya esnek yaklaşmasıdır.⁷⁹

Kur’ân’da Allah’ın rızasını kazanmanın ve cennette birtakım nimetlere sahip olabilmenin salih amel işlemeye bağlı olduğu şartına bağlanması (el-Bakara, 2/25; en-Nisâ, 4/57; el-Mâide, 5/93), İslam alimleri arasında şefaata

⁷⁸ İlgili ayetlerin tefsirinde İbn Atıyye’nin görüşü için bk. İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-veciz*, 2: 86; 1: 139; 4: 236; 5: 399; 2: 347; 2: 116; 1: 549; 5: 394.

⁷⁹ İbn Atıyye’nin büyük günah işleyenler ile ilgili görüşleri için bk. İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-veciz*, 1: 171; 1: 174; 2: 111; 2/94.

ile ilgili farklı görüşlerin olması gibi birçok husus müminlerin şefaata konusunu iyi tahlil etmesini zorunlu kılmaktadır. Her hâlükârda müminlerin şefaata olunacağı düşüncesi onları birçok günaha sevk edeceği gibi birçok ilahi emri yerine getirmede ihmalkâr davranmalarına sebep olacaktır.

SONUÇ

İslâmî ilimlerin birçok alanında şefaata ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların şefaatin anlaşılmasına katkı sağladığı kanaatindeyiz. Bu sebeple şefaata ile ilgili birçok görüş oluşmuştur. İbn Atıyye kıyamet gününde şefaatin gerçekleşeceği konusunda net bir görüşe sahip bir müfessirdir. O, bu konuya önem vermiş, kendi görüşlerini âyet ve hâdisler ışığında ortaya koymaya çalışmıştır. İbn Atıyye, şefaati inkarcıların yaklaşımıyla tahlil ettiği gibi, müminlerin bakış açısıyla da tahlil etmiştir. Ona göre inkarcılar kıyamet gününde şefaatten mahrum kalacaklardır. Dünyada iken taptıkları, güvendikleri ve medet umdukları putlar, iddia ettiklerinin aksine kendilerine şefaataçı olamayacaktır. Müşrikler, çetin bir azaba sürüklenirken etraflarında yardımcı veya arkadaş da bulamayacaklardır. İbn Atıyye, inkarcıların şefaate ayrı bir anlam yüklediklerini savunmaktadır. Ona göre kıyamet gününde inkarcılar dünyaya tekrar geri gönderilmek için peygamberlerden yardım talebinde bulunacaklardır. Ancak girişimleri sonuçsuz kalacaktır.

İbn Atıyye, günahkâr ve asi kullar dahil bütün müminlerin şefaatten istifade edeceğini savunmaktadır. O, bu görüşüyle birçok müfessirden ayrılmaktadır. Halbuki Zemahşerî, Râzî gibi müfessirler günahkâr ve asi kulların şefaatten istifade edemeyeceğini düşünmektedir. Yapılacak her kötülüğün hesabının sorulacağını ifade eden âyetler ve Hz. Peygamber'in kızı Fatıma'ya: "Allah'ın azabından hiçbir şeyi senden def edemem" demesi, sahabeden Ebû Bürde b. Yaser'e (ra) : "Bu kurban sana kifayet eder, fakat senden başka kimseye kifayet etmez" şeklinde ifade edilen âyet ve hâdisler, kıyamet gününde kimsenin kimseye şefaata edemeyeceğini savunanların kullandıkları delillerdir. İbn Atıyye, peygamberlerin az veya çok günah işlemiş müminlere şefaataçı olacaklarını savunmakla beraber, Allah'ın bütün müminlere şefaata edeceğini iddia etmektedir.

İbn Atıyye, şefaata yetkisine sahip olan kişileri âyetlerden yola çıkarak açıklamaya çalışmaktadır. Ona göre Hz. Peygamber, geçmiş ümmetle-

rin peygamberleri, melekler, şehitler ve salih kullar Allah'ın izin vermesi halinde kıyamet gününde şefaatchi olabileceklerdir. Bununla beraber Hz. Peygamber'in diğer peygamberlerden daha çok şefaata yetkisine sahip olacağını ifade etmektedir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla İbn Atıyye, müminlerin her halukârda şefaatten istifade edeceğini ileri sürmektedir. Kanaatimize o, bu görüşüyle bu konuda abartıya kaçmıştır. Günah işleyenlerin cezasız kalmayacağı birçok ayette haber verildiği gibi bu konuda birçok hadis de mevcuttur. Ayrıca alimler arasında şefaatin nerede, ne şekilde ve hangi şartlarda gerçekleşebileceği ile ilgili ihtilaflar dikkate alındığında İbn Atıyye'nin ise her müminin şefaatten istifade edebileceğini savunması onun bu konuda farklı düşüncesini göstermektedir. Kaldı ki böyle bir düşünce müminleri rehavete de sevk edecektir. Allah'ın kendilerinden hoşnut olduğu müminlerin şefaatten faydalanacağı, geriye kalanların ise faydalanmayacağı şeklinde müfessirler tarafından ortaya konulan görüşün daha isabetli olduğu kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Kâdi Abdülcebâr. *Şerhu'l-usûl'l-hamse*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2013.
- Ak, Ahmet. *Hanefi-Maturidi Alimlerine Göre Şefaata Kitabı*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2017.
- Akay, Akif. *İslam İnançında Şefaata*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Alıcı, Mustafa. "Şefaata". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38: 410. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Âlûsî, Şihâbuddin Mahmud b. Abdillâh. *Rûbu'l-me'ânî fi tefsiri'l-Kur'ânîl-Azîm ve's-seb'il-mesâni*. Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.
- Birişik, Abdulhamit. "İbn Atıyye el-Endelûsî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19: 338-340. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Buhari, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim, *el-Câmi'us-Sahih*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-beyân*, İstanbul: Mektebetu Eser, 1969.
- Ebû Ubeyde, Ma'mer b. el-Müsenâ. *Mecâzü'l-Kur'ân*. thk. M. Fuad Sezgin, Kahire: Mektebetu Hancî, 1381.

- Endelûsî, Ebû Hayyân Muhammed Yûsuf b. Ali. *el-Babru'l-Muhît fi't-Tefsîr*. Thk. Sıdkı Muhammed Cemil. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1999.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdu'l-Hak b. Ğâlib. *el-Muharraru'l-veciz fi tefsiri'l-Kitâbi'l-Azîz*. thk. Abdusselam Abdu's-Şâfi, Beyrut: Darül-Kütubil-İlmiyye, 1422.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdu'l-Hak b. Ğâlib. *Fibrusu İbn Atıyye*. thk. Muhammed Ebu'l-Ecfan/Muhammed ez-Zâhî. Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslâmî, 1983.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr, thk. Abdürrezzak el-Mehdî. *Zadül-Mesîr*. Beyrut: Daru'l-Kütubi'l-Arabî, 1422.
- İbn Kesîr, Ebûl-Fidâ İsmail b. Ömer, *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm*, thk. Sami Mahmud Selame, (Beyrut: Daru Taybe, 1999),
- İbn Kesîr, Ebûl-Fidâ İsmail b. Ömer. *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm*. thk. Muhammed Hüseyin Şemsuddin, Beyrut: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, H. 1419.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu'l-Arab*. Thk.: Abdullah Ali el-Kebîr v.dğr. Kâhire: Dâru'l-Ma'ârif, tsz.
- İsfehânî, Rağıp. *Müfredât'ü Elfâzi'l-Kur'an*. trc. Abdalbaki Güneş- Mehmet Yolcu, İstanbul: Çıra Yayınları, 2014.
- İşbîlî, İbn Hakan el-Feth b. Muhammed b. Ubeydullah. *Kalâidu'l-ikyân ve mebâsinu'l-a'yân*. Mısır: Mektebetu menâr, 1989.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mü'cemu'l-Müellifin*. Beyrut: Müessesetu'r-risâle, 1993.
- Kutup, Seyyid. *Fizilali'l-Kur'an*. İstanbul: Hikmet Yayınları ts.
- Matûridî, Ebû Mansur. *Kitabu'l-Tevhid*. thk, Fethullah Huleyf, İstanbul, y.y.y. 1981.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed. *en-Nüket ve'l-uyûn*. İbn Abdilmaksûd b. Abdirrahîm. Beyrut: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, tsz.
- Merâğî, Ahmed Mustafa. *Tefsîru'l-Merâğî*. Mısır: Mustafa babî el-Halebî, 1946.
- Muhaymid, Yasîn Casım. *Dirâsâtu'n-nabviyye fi tefsiri İbn Atıyye*. Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsi'l-Arabî, 2001.
- Narol, *Süleyman*. Fahreddin Razi ve Kadi Abdülcebbar'ın Şefaât Konusundaki Ayetlere Yaklaşımı ve Değerlendirilmesi, *Kabramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/26 (2015): 131.

- Râzi, Fahrüddin. *Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb*. Beyrut: Dâru İhyâi Tûrasi'l Arabî, 1420.
- Sem'ânî, Ebu'l-Muzaffer Mansur b. Muhammed b. Abdilcebbar et-Temimî el-Mervezî. *Tefsiru'l-Kur'an*. thk. Yasir b. İbrahim -Anim b. Abbas. Riyad: Daru'l-Vatan, 1997.
- Semerkandî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Bahru'l-'ulûm*. Basım yeri ve yayıncı bilinmiyor.
- Suyûti, Celâlüddin Abdurrahman. *ed-Dürrü'l-mensûr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Taberî, Ebû Cafer İbn Cerîr. *Câmi'ül-beyân fi te'vili âyi'l-Kur'an*. thk. Ahmed. Muhammed Şakir. Beyrut: Müessesetü'r- Risâle, 2000.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre. *el-Câmi'us-Sabih* (Sünenü't-Tirmizî). İstanbul. Çağrı yayınları, 1992.
- Ünal, Ali. *Kur'an'da Temel Kavramlar*. İstanbul: Beyan Yayınları, tsz.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Şefaât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38: 412.
- Yazar, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Akçağ Yayınları, 2016.
- Yıldız, Fahrettin. *Kur'an Aydınlığında Hayatı doğru Anlamak*. İstanbul: İşaret Yayınları, tsz.
- Yolcu, Mehmet. *Kur'an'da İnkâr Psikolojisi*. İstanbul: Çıra Yayınları, tsz.
- Zehebî, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsir ve'l-Müfessirün*. Kahire: Mektebetü Vehbe, 2000.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer. *Tefsiru'l-Keşşâf'an Hakaiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekavil fi Vücûbi't-Te'vil*, Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-Arabî, 1408.
- Zirikli, Hayreddin. *el-A'lam*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2003.